

MINNA HOROWITZ & JANNE MATIKAINEN

Luottamusta rakentamassa Media- ja informaatiolukutaito ja kansallinen resilienssi

Suomi tunnetaan kansainvälisesti poliittisista ja pedagogisista innovaatioistaan media- ja informaatiolukutaitojen eli MIL-taitojen kehittämiseksi. Mediaan kohdistuva lukutaito on Unescon ja Euroopan unionin keskeisiä politiikkakäsitteitä, jota suositellaan yhdeksi lääkkeeksi informaatiohäiriöihin. Resilienssi eli vastustuskyky erilaisia informaatiohäiriöitä, kuten valheellista viestintää, kohtaan on kuitenkin laajempi ilmiö, johon kytkeytyy olennaisena luottamuksen kokemus. Resilientissä yhteiskunnassa on luottamusta mediaan, koko yhteiskuntaan ja toisiimme.

Abstrakti: <https://doi:10.33336/aik.152227>

VALEUUTISET, SALALIITTOTEORIAT ja vieraan vallan vaikuttamisyrietykset verkossa ovat olleet niin kansainvälisen kuin kansallisen poliittisen keskustelun teemoja varsinkin vuoden 2016 Yhdysvaltain presidentinvaaleista lukien: niiden vahingollista vaikutusta on pelätty sekä yksilöiden hyvinvoinnin että demokratian toteutumisen kannalta. Niin kutsutut informaatiohäiriöt ovat valheellisen viestinnän muotoja, joita levitetään vahingossa tai tarkoituksellisesti (Wardle & Derakshan 2017). Esimerkiksi Euroopan unionin informaatiohäiriöitä koskevat käytännesäännöt (Euroopan komissio 2022) kattavat tietoisesti tai vahingossa levitettävän vääran tai harhaanjohtavan tiedon sekä varsinaiset kampanjat, joilla pyritään vääran tiedon avulla ajamaan poliittisia tai kaupallisia etuja. Joukkoon kuuluvat myös vieraan vallan informaatiovaikuttamisyrietykset.

Ratkaisuja informaatiohäiriöiden torjumiseen on pohdittu laajalti. Erityisesti eurooppalaisessa keskustelussa media- ja informaatiolukutaitoja eli MIL-taitoja pidetään keskeisinä informaatiohäiriöiden torjumisessa ja demokraattisen keskustelun takaamisessa. Euroopassa puhutaankin usein resilienssistä eli vastustuskyvystä yhteiskunnallisia häiriöitä kohtaan, ja näihin kuuluu myös kaikenlainen valheellinen viestintä; näin esimerkiksi presidentti Sauli Niinistön vuoden 2024 raportissa turvallisuudesta Euroopan komissiolle (Niinistö 2024). Yhteiskunnan informaatioresilienssi muodostuu siten niin mediajärjestelmästä kuin yksilöjen kyvystä löytää ja arvioida luotettavaa tietoa mediasta ja muualta (esim. Dragomir ym. 2024).

Medialukutaitoa pidetään siis informaatioresilienssin keskeisenä osatekijänä, mutta medialukutaito

MIL-TAITOJEN VERTAILU SIOITTAAN SUOMEN EUROOPAN KÄRKEEN.

on käsitteenä monisäikeinen. Medialukutaidossa on internetin yleistymisen myötä painottunut aiempaa enemmän sisällön tuottaminen, johon viitataan usein monilukutaidon käsitteellä (Kupiainen 2016; Palsa 2016). Nykyisissä medialukutaitoja kuvaavissa käsitteissä on sosiaalinen ja kollektiivinen painotus, mutta ne ovat silti yksilöiden välistä toimintaa. Siinä mielessä nimitämme medialukutaidon käsitettä yksilölähtöiseksi näkökulmaksi. Esimerkiksi opetus- ja kulttuuriministeriön Uudet lukutaidot -kehittämishjelmassa painotetaan medialukutaidon lisäksi tieto- ja viestintäteknologista osaamista ja ohjelmointiosaamista (OKM 2021).

Lähestymme lukutaitoa tässä artikkelissa nimenomaan työkaluna, jolla yhteiskunta voi kasvattaa vastustuskykyä valheellista viestintää ja muita mediaan kytkeytyviä ”informaatiohäiriöitä” (Wardle & Derahshan 2017) vastaan. Siksi tarkastelemme mediaa koskevaa lukutaitoa sellaisten määritelmien kautta, joita esiintyy disinformaatiota eli tavoitteellista valheellista viestintää käsittelevissä politiikkateksteissä. Vaikka mediaa koskevalle lukutaidolle on monia määritelmiä, kansainväliset tahot, kuten Unesco ja Euroopan unioni, määrittelevät sen hyvin samankaltaisesti: medialukutaito tarkoittaa ihmisten kompetenssiksi hyödyntää ja turvata toimiaan informaatio-, media- ja ylipäänsä viestintää koskevilla konteksteilla ja ympäristöissä (ks. esim. Euroopan komissio 2023; Unesco 2023). Vastaisuudessa käytämme media- ja informaatiolukutaidon tai MIL-taitojen käsitettä kuvaamaan näkemystä lukutaidosta, joka kattaa perinteisen median muodot myös digitaalisissa konteksteissa.

Media- ja informaatiolukutaidon painotuksessa on yleensä tavoitteena, että median kuluttaja tunnistaa oikean ja luotettavan informaation niin uutismediassa kuin internetissä. Tämä korostuu sekä Euroopan yhteisön (EU) digitaalisten kompetenssien osatekijänä (EU 2022) että sen digitaalisen median observatorion EDMOn kasvavana painotuksena MIL-

taitohankkeisiin osana disinformaation torjuntaa (EDMO 2023). Samoin EU vaatii digitaalisia alustoja edistämään käyttäjien MIL-taitoja (Euroopan komissio 2022).

Media- ja informaatiolukutaidon näkökulmasta Suomi on toiminut esimerkillisesti torjuakseen informaatiohäiriöitä. MIL-taitojen vertailu sijoittaaakin Suomen Euroopan kärkeen (Lessenski 2022), ja ulkomainen lehdistö uutisoi Suomen vahvuuksista torjua disinformaatiota (esim. Gross 2023). Samalla tutkimukset todentavat vuosi vuodelta, miten Suomessa luottamus kansalliseen uutismediaan on globaalissakin vertailussa harvinaisen suurta ja vakaata (Newman ym. 2023).

Tärkeystään huolimatta MIL-taitojen lisääminen ei vielä yksinään tuota informaatiohaittoihin resilienttiä yhteiskuntaa. Informaatioresilienssi tulisi ymmärtää laajasti yhteiskunnallisena ilmiönä. Olenaisinta informaatiohäiriöiden torjunnassa on luottamus mediaan ja koko yhteiskuntaan. Luottamus ei ole vain yksilön kokemus, vaan sitä voidaan tutkia niin sosiaalisena ilmiönä kuin järjestelmän tasolla. Luottamuksen ja kansakunnan resilienssin raamittaminen ovat tulkintakehikkoja, joissa tarkastelemme media- ja informaatiolukutaitojen tarvetta ja suuntaa. Keskitymme siihen, miten MIL-taidot liittyvät laajempaan kysymykseen resilienssin rakentamisesta ja luottamuksesta sen osatekijänä.

RESILIENSSIN JA LUOTTAMUKSEN SUHDE

Resilienssin termi on yleistynyt niin akateemisessa kuin julkisessa keskustelussa erityisesti 2020-luvulla kriisien myötä. Sitä on käytetty esimerkiksi vertailtaessa kansallisesti, millaisia mahdollisuuksia eri maiden mediajärjestelmillä on vastustaa disinformaatiota (Humprecht ym. 2020; Lessenski 2022). Sen avulla on myös tarkasteltu, miten yksilön kompetensseja voisi kehittää tunnistamaan valheellista viestintää verkossa ja muualla (McDougal 2019; Soetekouw & Angelopoulos 2022).

Raportissaan luottamuksesta ja demokratian resilienssistä informaatiohäiriöiden aikana sveitsiläiset politiikan ja viestinnän tutkijat Lena Frischlich ja Edda Humprecht (2021) toteavat, että resilienssi

on nimenomaan kansallinen voimavara. He kuvaavat sen kolmitasoisena käsitteenä, jonka joka tasolla luottamus on keskeistä:

- 1) Yhteiskunnan rakenteiden osalta resilienssi rakentuu luottamuksesta rakenteiden tasa-arvoisuuteen ja toimivuuteen. Sitä heikentää yhteiskunnan eriarvoistuminen ja ideologinen polarisaatio.
- 2) Resilienssiä kasvattavat monipuolinen kansallinen mediajärjestelmä sekä luottamus mediaan instituutiona ja yleisöjen kokemus luottamus keskeisiin lähteisiin.
- 3) Resilienssi syntyy yksilöiden luottamuskokemuksesta yhteiskuntaan ja mediaan sekä toisiinsa. Medioituneessa yhteiskunnassa yksilöiden resilienssiä vahvistavat erityisesti toimet, jotka kasvattavat media- ja informaatiolukutaitoa ja sitä kautta luottamusta.

Kolmitahoisena käsitteenä resilienssi on hyvin samankaltainen kuin nykyinen yhteiskuntatieteellinen ajatus luottamuksesta. Yhteiskunnan kannalta luottamuksella on kolme tasoa: Ensinnäkin se on yhteiskunnan organisoitumisen osatekijä. Toiseksi luottamus on sosiaalisten suhteiden muoto, joka on jatkuvassa muutoksessa ja neuvottelun kohteena. Kolmanneksi se voidaan nähdä yksilön omana asenteena, dispositiona, koska yksilö viime kädessä ilmaisee luottamusta. (Nootens 2018.)

Luottamusta on tutkittu yhteiskuntatieteissä runsaasti. Useimmissa sen määritelmässä painotetaan, että luottamus toisiin ihmisiin ja instituutioihin edistää demokratiaa ja vähentää yhteiskunnan kompleksisuutta (Hanitzsch ym. 2018). Sosiaalinen pääomali yksilöiden väliset sosiaaliset verkostot, perustuu suurelta osin luottamukseen, joka puolestaan perustuu tietoon, rationaaliseen päättelyyn ja tunteisiin (Warren 1999).

Luottamuksen määrittelyissä painottuvat erilaiset luottamuksen tyyppien tai tasojen erittelyt: se voi olla henkilökohtaista tai epäpersoonallista sekä välitöntä tai välillistä (Ilmonen & Jokinen 2002). Luottamuksella voi lisäksi olla eri tasoja, kuten tavoitepohjainen, laskelmoiva, tietopohjainen ja kunnioitukseen

perustuva luottamus (Koehn 2003). Luottamusta yhteiskuntaan, sen instituutioihin ja poliittisiin toimijoihin on mitattu kyselyillä. Yleistetyt sosiaalisen luottamuksen mittaamiseksi käytössä on muutama vakiintunut tapa: Yhtäältä voidaan mitata asennetta, mielipidettä tai uskomusta. Toisaalta voidaan kysyä, miten luottamus tai sen puute vaikuttaa ihmisen toimintaan (esim. Herne 2019).

Käsitlemme luottamusta kansallisen informaatioresilienssin osatekijänä sekä media- ja informaatiolukutaidon roolia luottamuksen ja siten resilienssin rakentajana. Näkökulmastamme käsin onkin keskeistä ymmärtää mediaan kohdistuvan luottamuksen monitahoisuus, sillä viime aikoina on ehdotettu, että luottamusta mediaan ja journalismiin tulisi tarkastella useasta eri näkökulmasta (Fisher 2016; Horowitz ym. 2021; Strömbäck ym. 2020).

Luottamuksen kokemus voi kohdistua mediaan instituutiona tai tiettyyn lähteeseen, viestimeen tai alustaan. Se voi myös riippua uutisjutun aiheesta, kuten koronauutisointi osoitti (esim. Hameleers, van der Meer & Brosius 2020). Lisäksi voidaan mitata suoraa ja epäsuoraa luottamusta (Ojala & Matikainen 2022): suora luottamus mittaa luottamusta tiettyjä uutismedioita kohtaan, epäsuora puolestaan journalistisia periaatteita, joiden pohjalta luottamuksen voidaan katsoa rakentuvan.

LUOTTAMUS YHTEISKUNNAN RAKENTEISIIN

Disinformaatio on suuri riski yhteiskunnallisena, mediakentän toimintaa vaikeuttavana ja yksilön elämää mahdollisesti haittaavana informaatiohäiriönä. Sen kansallista vastustuskykyä voidaan tarkastella yhtäältä esimerkiksi poliittista kontekstia kartoitettavilla indikaattoreilla ja toisaalta tilastoilla mediakentästä ja median kulutuksesta (Humprecht ym. 2020). Kansainvälisissä vertailuissa Suomessa on suurempi luottamus poliittiseen järjestelmään, hallitukseen ja mediaan kuin useimmissa muissa maissa (Söderlund 2019). Suomen suurta luottamusta on selitetty historiallisella perinnöllä, vähäisellä korrumpiolla ja konsensusdemokratialla.

Yhteiskunnan rakenteiden ja demokratian toteutumisen näkökulmasta Suomi on tilastollisesti

POPULISTINEN VASTAMEDIA VAHVISTAA POLARISOITUNUTTA MAAILMANKUVAA.

maailman huipulla (esim. EIU 2022). Luottamus yhteiskunnallisiin toimijoihin on samoin suhteellisen suuri: osapuilleen 70 prosenttia suomalaisista luottaa hallitukseen ja eduskuntaan (Eurobarometer 2022a). Kansallinen kysely luottamuksesta covid-19-pandemian ensimmäisenä vuonna 2020 (Matikainen ym. 2020) todensi, että suomalaiset kokevat terveysturvalliset erinomaisen luotettavina tiedonlähteinä. Samoin Tiedebarometri 2022 (Tieteen Tiedotus 2022) osoitti kriisijän jopa lujittaneen suomalaisten luottamusta tieteeseen.

Suomalaisten luottamusta yhteiskunnan rakenteisiin ei ole haastettu kovin voimakkaasti. Göteborgin yliopiston tutkimus (Mechkova ym. 2022) yhteiskunnan digitalisoitumisesta eri maissa viittaa siihen, että yhteiskuntamme on välttynyt merkittävältä kansallisilta tai vieraan vallan vaikuttamisyrityksiltä verkossa. Poliitikkojen näkemykset eivät myöskään Suomessa ole järin polarisoituneet (esim. Fornaro 2021), eikä polarisaatiokehitys ylipäänsä ole ollut dramaattista (esim. Saarinen 2022), joskin kansainvälisen vertailun perusteella yhteiskunnan polarisaatio Suomessa on vahvistunut digitalisoitumisen myötä (Mechkova ym. 2022). Populistinen vastamedia näkyy samoin vahvistavan polarisoitunutta maailmankuvaa (Tuomola 2023).

LUOTTAMUS MEDIAAN

Luottamusta mediaan voidaan tarkastella yhtäältä luottamuksen kohteita: mediaa instituutiona, tiedonlähteitä, kuten journalismia genrenä, tiettyä sisällöntuottajaa tai mediataloa, tai tiettyä aihetta, kuten ympäristöaiheita tai pandemiaa. Tutkimusten mukaan luottamus yksittäisiin uutismedioihin saattaa vaihdella, mutta yleisöillä on melko selvä käsitys siitä, mitä media instituutiona merkitsee ja miten he siihen itse suhtautuvat. Yleisöt saattavatkin yhdistää luottamuksen mediaan ja luottamukseen muihin yhteiskunnallisiin instituutioihin (Coleman 2012).

Kansainvälisessä vertailussa suomalainen mediajärjestelmä on kokonaisuutena vankka ja monipuolinen. Journalismin vapaus on Suomessa vuosi toisensa jälkeen maailman kärkeä (RSF 2023) ja suhteellisen turvattua (Mäntyoja & Manninen 2022), ja kansallinen verkkotarjonta on monipuolista (Mechkova ym. 2022). Esimerkiksi mediamarkkinoiden keskittyminen ja journalisteihin kohdistuva häirintä ovat kuitenkin mahdollisia riskejä Suomen toimivalle mediakentälle (Mäntyoja & Manninen 2022). Useampi kuin kolme neljästä suomalaisesta luottaa mediaan instituutiona vahvasti tai melko vahvasti, ja luottamus yleisesti kotimaisiin uutislähteisiin on suurta (EBU 2022).

2010-luvulta lukien journalismin ja median merkitystä on pohdittu siitä näkökulmasta, ovatko valtasuhteet sisällön tuottajien ja alustojen kesken muuttuneet. Onhan sosiaalinen media, tutummin some, mullistanut sen, miten uutisia tuotetaan, miten informaatiota jaetaan, miten yleisöryhmät muodostuvat ja miten ne kuluttavat uutisia (Broersma & Eldridge 2019; Napoli & Caplan 2017). Sosiaalisen median on väitetty tarjoavan yksilöille helposti tietoa mutta myös tuen ja yhteisöllisyyden illuusiota. Näin se pyrkii ikään kuin sivuuttamaan luottamuksen muuhun yhteiskuntaan ja sen rakenteisiin. (Zuboff 2019.)

Digitaalisuuden on toivottu tuovan mukanaan uusia osallistumisen mahdollisuuksia, mutta yleisöt kokevat edelleen itsensä pääosin uutisten vastaanottajiksi (Suau ym. 2019). Luottamus mediaan instituutiona heijastuu tyypillisesti kaikkiin perinteisiin uutislähteisiin sosiaalista mediaa lukuun ottamatta. Yksi selitys on se, että uutisia kulutetaan monesta syystä, myös viihteenä. Sosiaalisessa mediassa saatetaan jopa etsiä näkökulmia uutislähteistä, joihin ei luoteta, jotta pysytään mukana ajankohtaisissa keskusteluissa (Ardèvol-Abreu & de Zúñiga 2017). Sosiaalisessa mediassa luottamuksen kokemukseen vaikuttaa lisäksi se, miten luotettavaksi uutisen jakanut henkilö koetaan (Lee ym. 2017), kun perinteisessä uutismediassa luottamuksen kokemus rakentuu enemmänkin siitä, miten luotettavaksi uutisia tuottava ja jakava instituutio koetaan. Luottamuksen kokemuksesta on vaikea tutkia sosiaalisessa mediassa, koska uutisten tuottajien ja alustojen roolit helposti sekoittuvat, jolloin luottamuksen kohteen erittely on vaikeaa.

Ihmisten käsitys mediasta instituutiona onkin selvästi jakautunut perinteiseen ja sosiaaliseen mediaan, samoin luottamus niihin. Esimerkiksi *Reuters Digital News*-tutkimuksen kahdeksan maan analyysi vuodelta 2017 havainnollistaa perinteisen ja sosiaalisen median eroja. Nelisenkymmentä prosenttia tutkimukseen osallistujista ajatteli, että perinteinen uutismedia erottaa selvästi faktan fiktiosta. Heille luottamusta loivat prosessit, syvälinen juttujen käsittely ja tarinankerronta sekä luottamus hyväksi havaittuihin brändeihin. Sosiaalisen median kykyyn erottaa fakta fiktiosta luotettiin huomattavasti vähemmän, ja somessa luottamusta rakensivat moninaiset mielipiteet ja autenttisuuden kokemus. (Newman & Fletcher 2017.) Kolme neljästä suomalaisesta luottaa joukkoviestimiin, eli radioon, televisioon ja lehdistöön, mutta vain joka kolmas kokee internetin ja kymmenisen prosenttia sosiaalisen median luotettavaksi (EBU 2022).

Luottamusta on syytä tarkastella myös suhteessa eri viestintävälineiden käyttöön. Kotimaisessa tutkimuksessa (Matikainen ym. 2020) kysyttiin eri viestintävälineiden käytön tiheyttä, ja kärkeen sijoitui edelleen televisio. Useampi kuin kolme neljästä vastaajasta ilmoitti katsovansa televisiota päivittäin. Uutismedioiden verkkosivuja tai mobiilisovelluksia kertoi päivittäin käyttävänsä lähestulkoon noin kaksi kolmannesta vastaajista. Useampi kuin joka toinen kertoi käyttävänsä päivittäin myös sosiaalista mediaa, pikaviestimiä ja radiota. Kotiin tilattua sanomalehteä kertoi päivittäin lukevansa vajaa puolet vastaajista. Uutismediaa siis kulutetaan edelleen paljon television kautta, johon myös luotetaan vahvasti.

Aiemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että yleisen mediaan kohdistuvan luottamuksen lisäksi yleisöt erottelevat selvästi yksittäisiä uutislähteitä (esim. Newman ym. 2020; Reunanen ym. 2022). Valtakunnallisista uutismedioista luotetuimpia ovat jo pitkään olleet Yleisradio, MTV3 ja *Helsingin Sanomat*, eli painokkaasti televisioon ja sanomalehteen perustuvat mediat (esim. Matikainen ym. 2020). Luottamuksen muutos valtakunnallisia uutismedioita kohtaan kokonaisuutena on kuitenkin hienoisessa laskussa. Erityisen voimakkaasti luottamus on heikennyt miehillä, perusasteen koulutuksen suorittaneilla, nuorilla, työttömillä ja varsinkin perussuomalaisten kannatta-

jilla. Tulokset antavat viitteitä siitä, että luottamus on eriytyneessä, vaikka kokonaisluottamus on edelleen kohtalaisen suurta (Ojala & Matikainen 2022).

Yksittäisten uutislähteiden lisäksi voidaan tutkia yleisöjen luottamusta yleisesti uutismediaan ja journalismiin yhteiskunnallisina instituutioina (Engelke ym. 2019). Tämän yleistetyn luottamuksen (*generalized trust*) tutkimuksen tavoitteena on löytää tekijöitä, joista luottamus uutismediaan instituutiona rakentuu. Esimerkiksi viestinnän tutkijat Matthias Kohring ja Jörg Matthes (2007) pyrkivät osoittamaan, että luottamus uutismediaan rakentuu 1) luottamuksesta aihevalintoihin, 2) faktojen valikointiin, 3) kuvausten totuudenmukaisuuteen ja 4) toimittajan omiin arvioihin ja kommentteihin. Suomalaisessa tutkimuksessa (Ojala & Matikainen 2022) tutkittiin yleistettyä luottamusta 1) totuudenmukaisuudella, 2) tasapuolisuudella, 3) riippumattomuudella vallanpitäjistä ja 4) demokraattisen keskustelun tukemisella. Vuosina 2007 ja 2019 kerätyn aineiston perusteella luottamus luottamuksen osatekijöihin on pysynyt kohtalaisen vakaana.

LUOTTAMUS YKSILÖN KOKEMUKSENA JA SOSIAALISENA ILMIONÄ

Vaikka Suomen mediajärjestelmä on vapaa ja monipuolinen, ja perinteiseen kotimaiseen mediaan luotetaan, resilienssissä ei ole itsestäänselvyys. Neljä viidestä suomalaisesta kokee disinformaation ongelmana demokratialle ja puolet erityisesti Suomelle. Hieman yli puolet kertoo kohtaavansa usein disinformaatiota. (Eurobarometer 2022b.) Yksilön kannalta informaatioympäristö on siis kyselyidenkin valossa hyvin haastava.

Luottamus ei myöskään ole ainoastaan rationaalinen päätös vaan myös tunneperäinen kokemus (Warren 1999). Digaikana niin uudenlaiset käsitykset totuudesta ja objektiivisuudesta kuin käytännössä sisältöjen kohdentaminen ja personointi ovat korostaneet tunteiden merkitystä (Beckett & Deuze 2016). Tilastojen mukaan valtaosa 16–89-vuotiaista suomalaisista käytti internetiä vuonna 2022. Mediasisältöjä kulutetaan usein nimenomaan verkon välityksellä (SVT 2022). Sosiaalinen media puolestaan on uutisten pääasiallinen lähde miltei joka

LUOTTAMUKSEN OSATEKIJÖITÄ VOIDAAN MYÖS TARKASTELLA YLEISÖJEN NÄKÖKULMASTA.

kolmannelle 18–24-vuotiaalle suomalaiselle, mutta huomattavasti harvemmin heitä vanhemmille (Reunanen ym. 2022). Sosiaalisen median käyttö on siis hyvin yleistä, ja samalla tunteiden rooli voi korostua luottamuksen kokemuksessa. Tunteita käytetään usein disinformaatioisällöissä lisäämään uskottavuutta ja jaettavuutta (esim. Martel ym. 2020). Puhutaankin kokonaisuudesta affektiivisesta käänteestä, millä viitataan tunteiden merkityksen ja roolin korostumiseen median kulutuksessa ja luottamuksessa (Kivimäki ym. 2010).

Luottamuksen osatekijöitä voidaan myös tarkastella yleisöjen näkökulmasta. Miten demografiset tekijät, yksilön poliittiset ja ideologiset näkemykset tai henkilökohtaiset kokemukset vaikuttavat siihen, mihin ja kuinka paljon mediaan luotetaan? Lisäksi voidaan tutkia medialuottamusprofileja. Suomea koskevassa aineistossa havaittiin neljä luottamusprofiilia: luottavat, valikoivat, neutraalit ja epäilevät (Reunanen 2022). Suomalaisten enemmistö (54 %) kuuluu luottavien joukkoon, jotka pääsääntöisesti luottavat kaikkiin uutismedioihin. Vain pieni osa (7 %) kuuluu epäileviin, jotka eivät luota juuri mihinkään uutismediaan. Valikoivien (28 %) epäluottamus kohdistuu lähinnä iltapäivälehtiin, ja neutraalien joukko (11 %) ei pidä uutismedioita sen enempää luotettavina kuin epäluotettavinakaan.

Yksilön demografisista tekijöistä ratkaiseva on varsinkin ikä, kun tarkastellaan uutisten kulutus- tapoja ja teknologiaa, esimerkiksi mobiiliuutisia (Westlund 2015) tai uutisten kulutusta sosiaalisen median välityksellä (Boczkowski ym. 2018). Nuorten uutisiin kokeman luottamuksen rapautumista on usein selitetty sosiaalisen median asemalla heidän elämässään (Digital News Report 2019). Jotkin tutkimukset kuitenkin osoittavat, että nuoria ohjaavat uutisten kuluttajina niin tilannekohtaisuus ja yksilölliset intressit kuin media tai uutisia välittävä sovellus. Uutisten merkitys

nuorempien yleisöjen näkökulmasta ei niinkään liity yleiseen ja yhteiskunnalliseen tietoon, vaan heidän yksilöinä tarvitsemiin sisältöihin, kuten viihteeseen. (Galan ym. 2019.)

Vaikka luottamusta tarkastellaan suhteessa sosio- demografisiin tekijöihin, se käsitteellistetään ja operationalisoidaan usein yksilön ominaisuudeksi. Luottamusta voidaan tarkastella myös sosiaalisena ilmiönä, jolloin keskeistä on henkilön sosiaalinen identiteetti (Kaakinen 2018). 'Sosiaalisella identiteetillä' tarkoitetaan sitä minuuden osaa, joka rakentuu ryhmä- jäsenyyksissä. Vahva samastuminen ryhmään ja siten sosiaalisen identiteetin rakentuminen ryhmän kautta vaikuttaa havainnointi- ja ajattelutapoihimme. Luottamuksessa mediaan ja disinformaation leviämässä eivät välttämättä olekaan olennaisia tiedon oikeellisuus ja faktantarkistus vaan sosiaalinen identiteetti. Tiettyyn ryhmään tai yhteisöön kuulumisen saattaa vaikuttaa arviointiin niin vahvasti, että tiedon korjaaminen ei auta asiaa.

Mikä tahansa sosiaalinen identiteetti ei kuitenkaan vääristä tiedon arviointia, vaan sosiaalisen identiteetin tulee kytkeytyä niin sanottuihin episteemisiin kupliin (Nguyen 2020). 'Episteemisellä kuplalla' tarkoitetaan yhteisöä tai ryhmää, jonka tiedon hankinta, vastaanottaminen ja käsittely on keskittynyt ja siten kapeutunut. Sosiaalisen identiteetin painotus ei sulje pois tiedon oikeellisuuden merkitystä.

Disinformaation kitkemisen ja faktantarkistuksen tulokset voivat olla laihoja, mikäli jollain perinteisiä tiedon auktoriteetteja vastustavalla ryhmällä tai yhteisöllä on vahva sosiaalinen identiteetti. Sosiaalisen identiteetin merkitys korostuu erityisesti nuorilla, sillä alle 30-vuotiailla painottuivat luottamuksen kokemuksessa kaverien ja tuttavien käsitykset luottamuksesta sekä muiden käyttäjien suositukset (Matikainen ym. 2020, 63). Muiden suositukset eivät tietysti kaikilta osin kiinnity sosiaaliseen identiteettiin, vaan ne voivat kertoa mukautumisesta muiden ihmisten, erityisesti enemmistöön, mielipiteisiin. Joka tapauksessa yksilöllinen luottamuksen kokemus määräytyy paljon myös sosiaalisten tekijöiden pohjalta.

Kokemus median merkittävästä vaikutusvallasta yhteiskunnassa on yleisötutkimusosuuden keskeisiä tuloksia. Sama teema heijastuu kansainvälisessä tut-

kimuksessa ja julkisessa keskustelussa. Median yhteiskunnallinen valta-asema on keskeinen osatekijä luottamuksen rakentumisessa laajemminkin. Kun instituutioiden auktoriteettia kyseenalaistetaan laajemminkin, heijastuu luottamus tai epäluottamus mediaan myös politiikkaan ja päätöksentekoon – ja päinvastoin. (Coleman 2012; McNair 2018.) E2-ajatuspajan vuonna 2016 toteuttamassa kyselyssä yli kolmannes vastaajista oli osittain tai täysin samaa mieltä väitteestä ”olen menettänyt luottamukseni perinteiseen mediaan” (Pitkänen 2016). Tuoreemman tutkimuksen (Matikainen ym. 2020) perusteella tilanne ei ole yhtä synkkä, mutta media koetaan mahtina, joka vaikuttaa niin ihmisten mielipiteisiin kuin politiikkaan ja päätöksentekoon. Liki puolet suomalaisista katsoo medialla olevan liikaa valtaa yhteiskunnassa.

Kuten sekä kotimaisissa että kansainvälisissä tutkimuksissa on todettu, epäluottamus ei välttämättä ole sidoksissa perinteisen median toimintaan tai journalismin laatuun vaan johtuu pikemminkin mediakentän monimutkaistumisesta (Noppi 2018). Erilaiset äänet, ideologiat ja sisältötyypit saavat uudella tavoin sijaa varsinkin verkossa ja sosiaalisessa mediassa. Samoin yleisöjen kokemus median vallasta saattaa osin olla informaatiotulvan aiheuttamaa.

AFFEKTIIVINEN POLARISAATIO JA EPISTEMISET YHTEISÖT RESILIENSSIN HAASTEENA

Luottamus sosiaalisena ilmiönä saattaa olla yksi resilienssin keskeisimpiä haasteita informaatiohäiriöiden ajalla. Yhteiskunnallista resilienssiä uhkaa ihmisryhmien ja yhteisöjen eriytyminen. Episteemisten yhteisöjen ja affektiivisen polarisaation käsitteet avaavat näkökulmia eriytymiseen.

Tutkimus suomalaisen yhteiskunnan kuplista (Kantola ym. 2022) avaa eri ryhmien, kuten hyvätoiloisten, paperityöläisten, yrittäjien ja palvelualan duunarien, sosiaalisia identiteettejä. Kussakin ryhmässä luodaan niin sanottu syvä tarina siitä, keitä olemme, mihin olemme menossa, millainen paikkamme yhteiskunnassa on sekä mikä on oikeaa ja mikä väärää. Sosiaalisen ryhmän tai kuplan syvä tarina määrittelee sitäkin, millaisena näemme median, sen roolin ja toiminnan. Luottamuksen arviointi ei siten ole pelkäs-

tään yksilöllistä tiedon oikeellisuuden arviointia vaan sosiaalisen ryhmän normien mukaista informaation tulkintaa ja arviointia. Toisinaan sosiaalisista ryhmistä voi tulla hyvinkin voimakkaita oikean ja väärän tiedon määrittäjiä.

Tällaisiin yhteisöihin viitataan episteemisen yhteisön käsitteellä (Huovila 2017). ’Episteemisellä yhteisöllä’ on alun perin tarkoitettu asiantuntijoista muodostuvaa verkostoa, jolla on tunnistettua asiantuntijuutta jollakin asiantuntija-alueella (Eskelinen & Jonker-Hoffrén 2017). Se voi muodostua virallisesti tunnustetun akateemisen osaamisen lisäksi maallikoiden muodostaman verkoston ja intressialueen ympärille. Verkko ja varsinkin sosiaalinen media on tarjonnut kasvualustan monenlaisille episteemisille yhteisöille, ja käsitteen käyttö on laajentunut sosiaalisen median yleistyttyä maallikoiden muodostamiin yhteisöihin. Episteeminen yhteisö on siinä mielessä osuva käsite, että yhteisössä saattaa tiukat normit oikealle ja pätevälle tiedolle, sen alkuperälle ja varsinkin sille, kuka tai mikä on luotettavan tiedon alkuperä. Kaikella tällä määritellään yhteisön rajoja ja jäsenyyttä.

Hyvä esimerkki akateemisesta episteemisestä yhteisöstä verkossa on taloustieteilijät. Yhteisöpalvelu X, entinen Twitter, on yhteiskunnallisen keskustelun paikka, jossa talouskeskustelun on aktiivista. Suomalaisessa taloustieteilijöiden keskustelussa esiintyy retorisia strategioita ja retorista kamppailua talousasiantuntijuudesta eli siitä, ketkä kuuluvat episteemiseen yhteisöön (Eskelinen & Jonker-Hoffrén 2017).

Toinen episteemistä yhteisöä kuvaava esimerkki on ravitsemuksen ympärille muodostunut ei-akateeminen blogiyhteisö (Huovila 2017). Suositut ravitsemusbloggaajat muodostavat rinnakkaisen julkisuuden virallisille ravitsemussuosituksille. Heidän keskeinen periaatteensa on yksilöllinen ymmärrys terveellisesti syömisestä, jolloin ravitsemusta ja sen terveellisyttä koskeva asiantuntijuus on kenen tahansa ulottuvilla, eikä se ole sidoksissa koulutukseen tai ammatilliseen asemaan.

Episteemiset yhteisöt ilmentävät olennaisella tavalla verkossa rakentuvaa yhteisöllisyyttä. Yhteisön perusta voi olla hyvinkin perinteinen, kuten talousasiantuntijuus tai ravinto, mutta verkko tarjoaa alustan, jolla yhteisö muodostuu ja jolla sitä voidaan haas-

MONIKRIISIEN AIKANA MEDIA- JA INFORMAATIOLUKUTAIDON TAVOITTEEKSI TULEE NOSTAA LUOTTAMUKSEN RAKENTAMINEN.

taa. Yhteisön olemassaolo siis konkretisoituu verkossa. Perinteiseen yhteisöön verrattuna episteeminen yhteisö on kuitenkin löyhä verkosto, jonka yhteisöllisyys rakentuu tiedolliselle ja sosiaaliselle identiteetille.

Eriytymistä kuvaa politiikan tutkimuksessa viime aikoina suosittu affektiivisen polarisaation käsite, jolla tarkoitetaan poliittisten ryhmien kannattajien ryhmään samastumista. 'Affektiivinen polarisaatio' perustuu sosiaalisen identiteetin teoriaan, jonka mukaan identiteettiimme rakentuu ryhmäjäsenyyksien pohjalta. Olennaista on erottelu sisä- ja ulkoryhmiin; tavallisesti suosimme sisäryhmäämme. Affektiivisella polarisaatiolla on kuvattu eri puolueiden kannattajien eriytymistä. Käsitteen avulla kannattaminen nähdään ideologista kannattamista laajempaan, identiteettiimme sidoksissa olevana ilmiönä. (Kekkonen & Ylä-Anttila 2021.)

Affektiivisen polarisaation tutkimus on lähtenyt liikkeelle Yhdysvalloista, jossa kaksipuoluejärjestelmä ruokkii polarisaatiota. Monissa Euroopan maissa on kuitenkin monipuoluejärjestelmä, joka ei lähtökohtaisesti tuota samanlaista polarisaatiota. Suomalainen pitkittäisaineistoilla tehty tutkimus osoittaa, että affektiivinen polarisaatio on hieman jyrkentyntä (Kekkonen & Ylä-Anttila 2021), mutta kovin jyrkästä polarisaatiosta ei aineiston perusteella voida puhua. Monissa muissa maissa, varsinkin Yhdysvalloissa, affektiivinen polarisaatio on kuitenkin voimakkaampaa ja sen syventyminen Suomessakin on varteenotettava vaihtoehto.

Episteemisen yhteisöt, affektiivinen polarisaatio ja yhteisöön samastuminen sosiaalisen identiteetin kautta tekevät ymmärrettäväksi sen, että informaation hyödyllisyys ei välttämättä ole sen oikeellisuudesta, vaan olennaista on informaation sopivuus yhteisön normeihin ja käsityksiin oikeasta asiantuntijuudesta. Luottamus tietolähteisiin ja tietoinstituutioihin ra-

kentuu yhteisön vuorovaikutuksessa, ja yhteisölle voi muodostua hyvinkin omanlaisensa kriteeristö luotettavalle ja pätevälle informaatiolle.

Yksipuolisen ja vääristyneen tiedon ylläpitoon keskittyneet episteemiset yhteisöt ja polarisaatio uhkaavatkin yhteiskunnan resilienssiä eri tavoin. Episteemisestä yhteisöstä saattaa muodostua eristäytynyt, ainakin tiedon käsittelyn ja prosessoinnin näkökulmasta, mikä lisää affektiivista polarisaatiota. Tämä taas mahdollistaa esimerkiksi salaliittoteorioiden leviämisen, mikä on erityisen iso uhka yhteiskunnan resilienssille.

Resilienssiä uhkaavat vaikutukset realisoituvat kaikilla tasoilla yksilöistä yhteiskuntaan. Ensinnäkin episteemiset yhteisöt voivat vaikuttaa hyvinkin paljon yksilön ajatteluun ja luottamuksen kokemuksiin niin toisia ihmisiä ja mediaa kuin koko yhteiskuntaa kohtaan. Toiseksi ne ja niiden polarisaatio voivat romuttaa monipuolista ja moniarvoista mediajärjestelmää, kuten Yhdysvalloissa on tapahtunut. Kullakin ihmisryhmällä on omat luotetut mediansa, eikä yhteistä jaettua mediajulkisuutta ole. Resilienssiä uhkaavat kehityskulut johtavat myös koko yhteiskunnan rakenteiden eriytymiseen ja varsinkin kansalaisten heikentyneeseen kokemukseen jaetusta ja yhdenvertaisesta yhteiskunnasta. Säilyttääkseen resilienssin yhteiskunnan olisikin eri keinoin huolehdittava eri ryhmien ja yhteisöjen osallisuuden kokemuksista estääkseen affektiivisen polarisaation syventymisen ja episteemisten yhteisöjen eriytymisen.

MEDIA- JA INFORMAATIOLUKUTAIDON HAASTEET ERIIYTYMISEN AIKANA

Luottamuksen ja niiden myötä resilienssin vahvistaminen on yhä haastavampi tavoite mediaorganisaatioille ja yhteiskunnalle, varsinkin, jos affektiivinen polarisaatio yleistyy, ja syntyy erillisiä episteemisiä yhteisöjä. Opetushallituksen julkaisemassa *Resilienssiä rakentamassa* -oppaassa (2020) käsitellään niin kansainvälisiä politiikkainstrumentteja kuin käytännön toimia koulun demokratiakasvatuksen tukemiseksi. Digitalisoitumisen, medioitumisen ja informaatiohäiriöiden kasvun myötä resilienssi on kuitenkin yhä enemmän paitsi koulujen myös mediatoimijoiden ja mediakuluttajien asia. Lisäksi yhteiskunnan tuki it-

senäiselle, vapaalle tiedonvälitykselle ja kansalaisten media- ja informaatiolukutaitokasvatukselle on keskeinen osa kansallisen resilienssin vahvistamista.

Media- ja informaatiolukutaitojen kehittäminen on perinteisesti disinformaation vastustamisen keskeisimpiä keinoja Pohjoismaissa. Eurooppalaisessa medialukutaidon vertailussa Suomi sijoittuu ensimmäiselle sijalle (Lessenski 2022), ja useimmat suomalaiset uskovat omiin kykyihinsä tunnistaa disinformaatiota (Eurobarometer 2022b). Silti MIL-taitoja tulee tarkastella kriittisesti ja uudistaa erityisesti resilienssin ja luottamuksen näkökulmasta.

Asiantuntijahaastattelujen perusteella media- ja informaatiolukutaito on keskeinen osa strategiaa, jolla disinformaatiota vastustetaan Suomessa ja muissa Pohjoismaissa: eri toimijat työskentelevät yhteistyössä, ja toimintaa tuetaan vahvasti poliittisilla linjauksilla (esim. Norden 2023). Huolena on kuitenkin lukutaidon tarjoaminen pääasialliseksi ja kaikenkattavaksi lääkkeeksi informaatiohäiriöihin (Horowitz 2022). Sitäkin pohdittu, ovatko Pohjoismaat siirtyneet liikaa ylhäältä alaspäin suuntautuvaan MIL-taitoja koskevan politiikan suunnitteluun etäällä mediakasvattajista. Tämä ei välttämättä takaa ajantasaisinta ja käytännön tarpeista lähtevää media- ja informaatiolukutaitokasvatusta (Forsman 2020).

MIL-taidot ja digitaalinen valvetuneisuus eivät kuitenkaan välttämättä takaa luottamusta mediaan. Esimerkiksi Reuters-instituutin journalismintutkija Nic Newman muistuttaa, että media- ja informaatiolukutaito saattaa lisätä epäluuloisuutta niin medioita kuin toisia ihmisiä kohtaan (Proteasa 2020). Luottamustutkimuksen piirissä puhutaankin siitä, miten ihmiset tapaavat yliarvioida omia lukutaitokykyjään, mutta epäilevät muiden taitoja (nk. *third person perspective*; esim. Tsfaty & Cohen 2012). Epäluottamusta on myös eri tyyppisiä (Korvela & Vento 2021): MIL-taitoihin perustuva epäluottamus ei välttämättä kyseenalaista yhteiskunnan rakenteita ja mediaa instituutiona vaan muistuttaa kriittisen kansalaisen ideaalityyppiä. Jos epäluottamus kääntyy välinpitämättömyydeksi ja kyynisyydeksi, niin yksilöiden ja yhteiskunnan resilienssi on vaarassa heiketä.

Asiantuntijahaastattelut (Horowitz 2022) viittaavat myös siihen, että politiikka- ja medialukutoimi-

joilla on huoli jatkuvasti muuttuvan mediakentän ja -teknologian lukutaidolle asettamista haasteista, jotka vaativat eri toimijoiden nopeaa reagoitua. Lisähaastetta tuovat ryhmien eriävät lukutaidot ja digitaaliset taidot. Yhtäältä kannetaan huolta vanhempien ikäryhmien osaamisvajeista, toisaalta nuorista digitaalisten alustojen ja palvelujen suurkuluttajina. Vuonna 2022 järjestetyssä asiantuntijakeskustelussa pohdittiin digitaalisen informaatiolukutaidon eri ulottuvuuksia ja todettiin, että erityistukea tarvitsevia ryhmiä on runsaasti esimerkiksi kielellisten tai elämäntilanteen aiheuttamien haasteiden vuoksi. Asiantuntijat olivat yksimielisiä siitä, että lukutaitotukea tulee tarjota kaikille, mutta eri ryhmien elämäntilanteet, tarpeet ja tavoitteet tulee tuntea tarkasti. (Koskinen 2023.) Media- ja informaatiolukutaidon kehittämisessä onkin entistä enemmän huomioitava ihmisryhmien moninaisuus, erilaiset sosiaaliset identiteetit, yhteisöjen ja identiteettien polarisaatio sekä mahdollinen viehtymys erilaisiin episteemisiin yhteisöihin.

POHDINTA

Suomi on resilientti monesta syystä. Tunnetusti vahvana tietoyhteiskuntana se on ollut digitaalisen kehityksen kärjessä 1990-luvulta lukien (esim. Himanen & Castells 2002). Samoin Suomi sijoittuu korkealle niin kansainvälisissä vertailuissa mediakentän monipuolisuudesta (Mäntöjoja & Manninen 2022) kuin lehdistönvapaudesta (RSF 2023). Maallamme on pitkät perinteet MIL-taitoja koskevasta kehitystyöstä (esim. KAVI 2023). Siten se vastaa osaltaan Euroopan unionin suosituksiin disinformaation torjumisesta MIL-taitojen avulla.

Olemme argumentoineet, että luottamus on yhtäältä yksilön kokemus sekä toisaalta ryhmiä ja yhteisöjä ja lopulta yhteiskuntia muodostava ja koossapitävä tekijä. Siksi monikriisien aikana media- ja informaatiolukutaidon tavoitteeksi tulee nostaa vahvasti luottamuksen rakentaminen. Tämä ei merkitse kritiikitöntä uskoa esimerkiksi kansalliseen mediaan tai viranomaisiin vaan ymmärrystä niin luotettavista lähteistä sekä eri ryhmien tarpeiden ja niiden välisen dialogisuuden kunnioittamista ja edistämistä. Näin rakennetaan yhteiskuntaa, jossa affektiivinen pola-

risaatio ei kärjistä ja korosta epäluottamusta ja jossa erilaiset episteemiset yhteisöt ovat resilienssin resurssi ja tarjoavat monia näkökulmia monien ristiriitaiten totuuksien sijaan.

Aiemmat tutkimukset (mm. Matikainen ym. 2020) osoittavat, että Suomessa on yhtäaikaaisesti paljon kriittisyyttä ja vahvaa luottamusta mediaan, mikä puolestaan osoittaa, että yleisöjen luottamus mediaa kohtaan on monitahoinen ja osittain ristiriitainenkin kysymys. Samalla kun median ja sosiaalisen median mahti huolestuttaa, luotetaan omaan lukutaitoon ja vaikutusvaltaan hallita moninaiset välineet ja sisällöt haasteineen. Mediaa kritisoidaan instituutiona, mutta samalla arvostetaan tiettyjä uutislähteitä ja perinteisiä uutisarvoja.

Perinteinen tapa tarkastella luottamusta mediaan yksilötoisesti – ainoastaan luottamuksena instituution tai journalismiin tai yleisöjen ominaisuuksien perustalta rakentuvana mediasuhteena – ei valota läheskään koko ilmiötä. Näin on erityisesti silloin, jos halutaan vahvistaa luottamusta journalismin käytänteiden avulla tai pohtia toimia medialukutaidon tukemiseksi.

Luottamukselle sekä resilienssin säilyttämiselle ja rakentamiselle yhtälö lienee ristiriidoista huolimatta yksinkertainen: luottamus on ansaittava. Voisi myös väittää, että media- ja informaatiolukutaitoa ei liioin voi opettaa, jos vastaanottajilla ei ole jonkinasteista luottamusta yhteiskuntaan ja joihinkin kansallisiin laatumedioihin. Siten resilienssin ja luottamuksen rakentaminen ja kriittisen lukutaidon vahvistaminen ovat sekä jatkuvassa murroksessa että toisistaan riippuvaisia. Yhteiskunnallisilta toimijoilta – poliitikoilta, MIL-taitoja edistävän politiikan päätöksentekijöiltä, medialta, koululaitokselta ja kansalaistoimijoilta – vaaditaan jatkuvaa tiedonvaihtoa ja yhteistyötä, kansallisesti ja kansainvälisesti.

Medialuottamuksen ansaitseminen nähdään usein vain journalismiin kytkeytyvänä asiana. Luottamuksen rakentamiseen riittäisi toisin sanoen moniarvoinen, luotettava, neutraali ja tasapuolinen journalismi. Frischlichin ja Humprechtin luottamuksen mallin tasot ovat yhteiskunta, media ja yksilö. Tähän malliin nojautuen väitämme, että keskeistä luottamukselle ovat yksilön sekä ryhmien ja yhteisöjen suhde yhteis-

kunnallisiin instituutioihin ja varsinkin osallisuuden kokemukset. Yhteiskuntaan kuulumisen tunne on luottamuksen perusta, myös luottamuksessa uutismediaan. Mikäli yksilöt tai ryhmät eivät tunne kuuluvansa yhteiskuntaan, yhteyttä ja luottamusta tuskin syntyy uutismediaankaan. Osallisuus on siten luottamuksen ja resilienssin perusta.

Suomen tilanne on poikkeuksellisen hyvä, mutta kansainväliset tutkimustulokset muistuttavat siitä, että luottamus ei ole itsestäänselvyys. Kriittisyyden ja luottamuksen yhtäaikainen läsnäolo on mediajärjestelmän toimivuuden kannalta sinänsä toivottavaa. Suomen avoin mediajärjestelmä yhdistettynä kansalaisten media- ja informaatiolukutaitoon näyttääkin tuottavan samalla luottamusta (Lessenski 2022). Kriittisyyttä voi tukea media- ja informaatiolukutaidon avulla, mutta sitä on syytä ruokkia myös toimitustyön käytäntöjen läpinäkyvyydellä, faktantarkistusprojekteilla ja muilla journalistisilla keinoilla (Fleming & Karadjov 2020). Näiden etsiminen luottamuksen vahvistamiseksi on yksi journalismin tärkeimpiä tehtäviä tänä päivänä.

MINNA HOROWITZ
VTT, yliopistotutkija, dosentti
viestinnän oppiaine
valtiotieteellinen tiedekunta
Helsingin yliopisto
 <https://orcid.org/0000-0003-1347-6166>

JANNE MATIKAINEN
VTT, yliopistonlehtori, dosentti
viestinnän oppiaine
valtiotieteellinen tiedekunta
Helsingin yliopisto
 <https://orcid.org/0000-0002-5587-8094>

Artikkeli on laadittu kahden Strategisen tutkimuksen neuvoston (STN) konsortion yhteistyönä (*Demokratian episteeminen toimintakyky algoritmien aikakaudella*, DECA, HY viestintä 352557 ja *Mielen hyvinvoinnin kohentaminen keinona lisätä nuorten osallisuutta*, IMAGINE, HY viestintä 352701).

LÄHTEET

- Boczkowski, P., Mitchelstein, E. & Matassa, M. (2018). "News Comes Across When I'm in a Moment of Leisure": Understanding the Practices of Incidental News Consumption on Social Media'. *New Media & Society*, 20(10), 3523–3539. <https://doi.org/10.1177/1461444817750396>
- Broersma, M. & Eledridge II, S. (2019). Journalism and Social Media: Redistribution of Power? *Media and Communication*, 7(1), 193–197. <https://doi.org/10.17645/mac.v7i1.2048>
- Coleman, S. (2012). Believing the news: From sinking trust to atrophied efficacy. *European Journal of Communication*, 27(1), 35–45. <https://doi.org/10.1177/026732311243880>
- Dragomir, M., Rúas-Araújo, J. & Horowitz, M. (2024). Beyond online disinformation: assessing national information resilience in four European countries. *Humanit Soc Sci Commun* 11, 101. <https://doi.org/10.1057/s41599-024-02605-5>
- EBU (2022). *Trust in media 2022*. Public version. European Broadcasting Union Media Intelligence Service.
- EDMO (2023). *Media literacy*. European Digital Media Observatory. <https://edmo.eu/media-literacy>
- EIU (2022). *Democracy Index 2021: The China challenge*. The Economist Intelligence Unit. <https://pages.eiu.com/rs/753-RIQ-438/images/eiu-democracy-index-2021.pdf>
- Engelke, K., Hase, V. & Wintterlin, F. (2019). On measuring trust and distrust in journalism: Reflection of the status quo and suggestions for the road ahead. *Journal of Trust Research*, 9(1), 66–86. <https://doi.org/10.1080/21515581.2019.1588741>
- Eskelinen, T. & Jonker-Hoffrén, P. (2017). Taloustiede episteemisenä yhteisönä ja kamppailu asiantuntijudesta. *Poliittinen talous*, 5(1), 91–120.
- EU (2022). *DigComp 2.2 update: The Digital Competence Framework for Citizens*. <https://digital-skills-jobs.europa.eu/en/inspiration/research/digcomp-22-update-digital-competence-framework-citizens>
- Eurobarometer (2022a). *Standard Eurobarometer 96 – Winter 2021-22*. Europa.eu. <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2553>
- Eurobarometer (2022b). *Media and News Survey*. Europa.eu. <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2832>
- Euroopan komissio (2022). *2022 Strengthened Code of Practice on Disinformation*. European commission. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/2022-strengthened-code-practice-disinformation>
- Euroopan komissio (2023). *Media literacy guidelines*. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/media-literacy-guidelines>
- Fornaro, P. (2021). *Onko suomalainen politiikka polarisoitunut?* BIBU/Strategisen tutkimuksen neuvosto. <https://bibu.fi/wp/wp-content/uploads/2021/01/BIBUPolarisaatioBrief.pdf>
- Frischlich, L & Humprecht, E. (2021). *Trust, Democratic Resilience, and the Infodemic*. Poliitiikka-asiakirja. Helmikuu 2021. Israel Public Policy Institute – Heinrich Böll Stiftung.
- Gross, J. (2023). *How Finland Is Teaching a Generation to Spot Misinformation*. The New York Times. <https://www.nytimes.com/2023/01/10/world/europe/finland-misinformation-classes.html>
- Hanitzsch, T., Van Dalen, A. & Steindl, N. (2018). Caught in the nexus: A comparative and longitudinal analysis of public trust in the press. *The International Journal of Press/Politics*, 23(1), 3–23 <https://doi.org/10.1177/1940161217740695>
- Himanen, P. & Castells, M. (2002). *The Information Society and the Welfare State: The Finnish Model*. Oxford: Oxford University Press.
- Horowitz, M. (2022). *Assessing Information Disorder in the Digital Media Welfare State: A Rights-Based Approach*. NORDIS/EDMO Policy Brief. https://datalab.au.dk/fileadmin/Datalab/News_-_pdfs/NORDIS_Policy_Brief_Assesing_Information_Disorder.pdf
- Humprecht, E., Esser, F. & Van Aelst, P. (2020). Resilience to Online Disinformation: A Framework for Cross-National Comparative Research. *The International Journal of Press/Politics*, 25(3), 194016121990012. <https://doi.org/10.1177/1940161219900126>
- Huovila, J. (2017). *Tapauskohtaisuuden taju – julkisen ravitsemusymmärryksen yksilöllistyminen ja ravitsemusasiantuntijuus 2000-luvun mediateksteissä*. Helsinki: Unigrafia.
- Ilmonen, K. & Jokinen, K. (2002). *Luottamus modernissa maailmassa*. Jyväskylä: Sophi.
- Kantola, A. & työryhmä (2022). *Kahdeksan kuplan Suomi*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kaakinen, M. (2018). *Disconnected online: A social psychological examination of online hate*. Tampere: Tampere University Press. <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/103681>
- KAVI (2023). *Medialukutaito Suomessa*. Kansallinen audiovisuaalinen instituutti (KAVI). <https://medialukutaitosuomessa.fi/>
- Kekkonen, A. & Ylä-Anttila, T. (2021). Affective blocs: Understanding affective polarization in multi-party systems. *Electoral Studies*, 72. <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2021.102367>
- Kivimäki, S., Kolehmainen, M. & Sumiala, J. (2010). Tunteet ja tutkimus. *Media & Viestintä*, 33(4), 2–6. <https://journal.fi/mediaviestinta/article/view/62918>

- Koehn, D. (2003). The Nature of and Conditions for Online Trust. *Journal of Business Ethics*, 43, 3-19.
- Kohring, M. & Matthes J. (2007). Trust in news media: development and validation of a multidimensional scale. *Communication Research*, 34(2), 231–252. <https://doi.org/10.1177/0093650206298071>
- Korvela, P.-E. Vento, I. (2021). Luottamuksen kääntöpuoli: Poliittisen epäluottamuksen typologia ja teoreettinen viitekehys. *Politiikka*, 63(1), 7–27. <https://doi.org/10.37452/politiikka.97361>
- Koskinen, V. (2023). *Pyöreän pöydän keskustelu digitaalisen informaatiolukutaidosta*. Raportti. DECA/IMAGINE. Helsingin yliopisto.
- Kupiainen, R. (2016). Monilukutaidon pedagogiikka ja sosiaalinen diversiteetti. Teoksessa K. Leino & O. Kalhionpää (toim.) *Monilukutaitoa digiaikaan: lukemisen ja kirjoittamisen uudet haasteet ja mahdollisuudet*. Äidinkielen opettajain liitto, 23–30.
- Lessenski, M. (2022). *How It Started, How It is Going: Media Literacy Index 2022*. European Policies Initiative. Open Society Institute. https://osis.bg/wp-content/uploads/2022/10/HowItStarted_MediaLiteracyIndex2022_ENG_.pdf
- Martel, C., Pennycook, G. & Rand, D.G. (2020). Reliance on emotion promotes belief in fake news. *Cogn. Research*, 5, 47. <https://doi.org/10.1186/s41235-020-00252-3>
- Matikainen, J., Ojala M., Horowitz, M. & Jääsaari, J. (2020). *Media ja yleisön luottamuksen ulottuvuudet: instituutiot, journalismi ja mediasuhde*. Helsingin yliopisto, Valtiotieteellinen tiedekunta. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/319153/hy_tunteeet_pelissa_raportti.pdf (9.2.2022).
- McDougall, J. (2019). Media literacy versus fake news: critical thinking, resilience and civic engagement. *Media Studies*, 10(19), 29–45.
- McNair, B. (2018). *Fake News: Falsehood, Fabrication and Fantasy in Journalism*. Routledge, London & New York.
- Mechkova, V., Pemstein, D, Seim, B. & Wilson, S. (2022). *Digital Society Project Dataset v4*. <http://digitalsocietyproject.org/data>
- Mäntyoja, M. & Manninen, V. (2022). *Monitoring media pluralism in the digital era: application of the Media Pluralism Monitor in the European Union, Albania, Montenegro, the Republic of North Macedonia, Serbia and Turkey in the year 2021*. Country report: Finland. Centre for Media Pluralism and Media Freedom (CMPF), Media Pluralism Monitor (MPM), 2022, Country Reports. <http://hdl.handle.net/1814/74688>
- Napoli, P. & Caplan, R. (2017). Why media companies insist they're not media companies, why they're wrong, and why it matters. *First Monday*, 22 (5). <https://doi.org/10.5210/fm.v22i5.7051>
- Newman, N. & Fletcher, R. (2017). *Bias, Bullshit and Lies: Audience Perspectives on Low Trust in the Media*. Oxford: Reuters Institute for the Study of Journalism.
- Newman, N., Fletcher, R., Schulz, A., Andi, S. & Nielsen, R. K. (2020). *Reuters Institute Digital News Report 2020*. Oxford: Reuters Institute for the Study of Journalism.
- Newman, N., Fletcher, R., Eddy, K., Robertson C. T. & Nielsen, R. K. (2023). *Reuters Institute Digital News Report 2023*. Oxford: Reuters Institute for the Study of Journalism.
- Nguyen, C.T. (2020). Echo chambers and epistemic bubbles. *Episteme*, 17, 2, 141–161. <https://doi.org/10.1017/epi.2018.32>
- Niinistö, S. (2024). *Report: Safer Together – Strengthening Europe's Civilian and Military Preparedness and Readiness*. European Commission. https://commission.europa.eu/document/5bb2881f-9e29-42f2-8b77-8739b19d047c_en
- Norden (2023). *A Nordic approach to democratic debate in the age of Big Tech – Recommendations from the Nordic Think Tank for Tech and Democracy*. <https://pub.norden.org/nord2023-004/nord2023-004.pdf>
- Nootens, G. (2018). Democracy, Trust, and National Identity. Teoksessa D. Karmis & F. Rocher (toim.) *Trust, Distrust and Mistrust in Multinational Democracies*. Comparative Perspectives. Montreal & Kingston: McGill – Queen's University Press, 32–47.
- Ojala, M. & Matikainen, J. (2022). Heikentyntä vai eriytyntä? Suomalaisten luottamus uutismediaan. *Media & Viestintä*, 45, 1, 44–67.
- OKM (2021). *Uudet lukutaidot -kehittämisohjelma*. Opetus- ja kulttuuriministeriö. <https://okm.fi/uudetlukutaidot>
- Palsa, L. (2016). Käsitteellisestä hajanaisuudesta medialukutaitojen moninaisuuteen. Teoksessa L. Pekkala, S. Salomaa & S. Spisak (toim.) *Monimuotoinen mediakasvatus*. Kansallisen audiovisuaalisen instituutin julkaisuja 1/2016, 36–52.
- Pitkänen, V. (2016). Vihreät tyytyväisiä mediaan, perussuomalaiset pettyneitä. *Uusi Suomi Puheenvuoro*, 16.6.2016. <https://puheenvuoro.uusisuomi.fi/vipepister/218550-vihreat-tyytyvaisia-mediaan-perussuomalaiset-pettyneita>
- Preoteasa, M. (2020). Nic Newman: “Divided Societies Seem to Trust the Media Less.” *MediaPowerMonitor*. <http://mpmonitor.org/2020/07/nic-newman-divided-societies-seem-to-trust-the-media-less>
- Saarinen, A. (2022). *Vastakkainasettekujen aika – poliittinen polarisaatio ja Suomi*. Helsinki: Gaudeamus.
- Reunanen, E., Alanne N.... & Seuri, V. (2022, toim.). *Uutismedia verkossa 2022*. Reuters-instituutin Digital News Report – Suomen maaraportti. Tampere & Helsinki: Tampereen yliopisto & Media-alan tutkimussäätiö. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-2483-4>

- Reunanen, E. (2022). Poliittinen polarisaatio ja journalismi: neljä medialuottamusprofiilia. *Media & Viestintä*, 45(4), 22–45.
- Reuters Institute for the Study of Journalism (2021). *How Young People Consume News and the Implications for Mainstream Media*. Reuters Institute for the Study of Journalism, Oxford University. <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2021-02/FlamingoXREUTERS-Report-Full-KG-V28.pdf>
- RSF (2023). *Index. Reporters without Borders*. <https://rsf.org/en/index>
- Soetekouw, L. & Angelopoulos, S. (2022). Digital resilience through training protocols: learning to identify fake news on social media. *Information Systems Frontiers*, 1–17.
- Suau, J., Masip, P. & Ruiz, C. (2019). Missing the Big Wave: Citizens' Discourses Against the Participatory Formats Adopted by News Media. *Journalism Practice*, 13(10), 13161332. <https://doi.org/10.1080/17512786.2019.1591928>
- SVT (2022). *Suomen virallinen tilasto: Väestön tieto- ja viestintätekniikan käyttö*. Helsinki: Tilastokeskus. <https://stat.fi/julkaisu/cku3yt0e0b8ld0b99wwwmsfis>
- Tiedebarometri (2022). Tutkimus suomalaisten suhteesta tieteeseen ja tieteellis-tekniseen kehitykseen. Tieteen tiedotus ry. <https://www.tieteentiedotus.fi/tiedebarometri.html>
- Tsfati, Y. & Cohen, J. (2012). Perceptions of media and media effects: The third person effect, trust in media and hostile media perceptions. Teoksessa E. Scharrer (toim.). *Blackwell's International Companion to Media Studies: Media Effects/Media Psychology*. New York: Wiley-Blackwell, 128–146.
- Tuomola, S. (2023). *Hyvä, katala vastajulkisuus: Populistisen vastamedian julkisen puhuttelun tavat maahanmuutto- ja pakolaiskeskustelussa*. Tampereen yliopiston väitöskirjat 734. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-2724-8>
- Unesco (2023). *About Media and Information Literacy*. <https://www.unesco.org/en/media-information-literacy/about>
- Wardle, C. & Derakhshan, H. (2017). *Information Disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making*. Council of Europe. <https://rm.coe.int/information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-for-research/168076277c>
- Warren, M. E. (1999, toim.). *Democracy & trust*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Westlund, O. (2015). News Consumption in an Age of Mobile Media: Patterns, People, Place, and Participation. *Mobile Media & Communication*, 3(2), 151–159. <https://doi.org/10.1177/2050157914563369>
- Zuboff, S. (2019). *The Age of Surveillance Capitalism. The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. Public Affairs, New York.